Archetype

Ένας αλλιώτικος κοκκινολαίμης

Πάνος Εξαρχόπουλος - 09/09/2026

Όποτε διασχίζω με αυτοκίνητο –ως …συνοδηγός πάντα– το τμήμα της λεωφόρου Κηφισίας, από τη διχάλα με το άγαλμα του Σπύρου Λούη στο Μαρούσι έως τη διασταύρωσή της με τη λεωφόρο Αλεξάνδρας και αντίστροφα, προσπαθώ να μη βλέπω πολλά από αυτά που δικαιώνουν την άποψη ότι η πόλη μας δεν είναι και στα καλύτερά της. Καταφεύγω, λοιπόν, σε ευχάριστες σκέψεις από μια μεγάλη θεματολογική παλέτα: φίλους που πρέπει να συναντήσω, τη ζωγραφική που την έχω παραμελήσει, διάφορες ιδιοκατασκευές που σκαρώνω, τακτοποίηση/αρχειοθέτηση πλήθους φωτογραφιών και άρθρων, επιμέλεια κειμένων του πατέρα μου και πολλά άλλα. Ανακαλώ, επίσης, στη μνήμη μου τις ωραίες στιγμές μέσα στα 27 χρόνια διδασκαλίας στην αρχιτεκτονική σχολή τής Ξάνθης – τελευταία χρονιά φέτος… Χαμογελάω, μερικές φορές σκέφτομαι φωναχτά κι έτσι αποκόπτομαι από το εξωτερικό περιβάλλον.

Μόλις επανασυνδέομαι με το έξω, «ενοχλητικές» εικόνες περνούν (και ξαναπερνούν) από μπροστά μου.

Πρώτα, οι καθαρά αρχιτεκτονικές: οι αλλεπάλληλες αλλοιώσεις της ισόγειας ζώνης των κτιρίων λόγω της εμπορικής της χρήσης, η κατεδάφιση παλαιών κτισμάτων και η αντικατάστασή τους από νέες, ογκώδεις, ευφάνταστες «αναπτύξεις» (έτσι ονομάζονται πλέον τα κτίρια…), το τεράστιο εργοτάξιο του Καζινοξενοδοχείου (ο τζόγος ανθεί) με τους έξι γερανούς φωτισμένους τη νύχτα, το νέο πράσινο κτίριο του ΤΕΕ με την τρέχουσα καμπυλόμορφη μορφοπλασία και τα πλάγια πλήρη των όψεων να μην αντιστοιχούν σε εσωτερικές σκάλες, οι «επικράτειες» του Babis Vovos, οι μεταμοντέρνοι πειραματισμοί του ’80, τύπου Agora Center, η πληθώρα αδιάφορων ή μνημειακών κτιρίων γραφείων με μάρμαρο και γιαλί, οι φουτουριστικοί φωτισμοί με λεντοταινίες, που εφαρμόζονται ως εφέ σε νεόδμητα αλλά και σε παλαιότερα κτίρια, η ασυναρτησία των οικοδομικών μετώπων της λεωφόρου όσο ξεμακραίνουμε από το κέντρο. Και, ύστερα, εκείνες οι χρόνιες παθογένειες που δε λένε να εκκλείψουν: το αργόσυρτο ποτάμι των αυτοκινήτων, το πλέγμα γραμμών που σχηματίζουν τα κάθε λογής αναρτημένα καλώδια και σύρματα, τα βουλωμένα φρεάτια (καμιά φορά φυτρώνουν ολόκληρα δέντρα από τα σπλάχνα τους), τα βουναλάκια αποτσίγαρα κατά μήκος των κρασπέδων, τα άθλια πεζοδρόμια εν είδει κακότεχνων patchwork (γενικό φαινόμενο), οι άχρηστοι στύλοι χωρίς επιγραφές, ο ασυντήρητος αστικός εξοπλισμός, τα άτεχνα γκράφιτι και τόσα άλλα, μικρά και μεγάλα, λιγότερο ή περισσότερο ενοχλητικά.

[Ωστόσο, υπάρχουν και αρκετές ευχάριστες –τουλάχιστον για μένα– αρχιτεκτονικές εικόνες στη συγκεκριμένη διαδρομή. Κτίρια ποικίλων κτιριολογικών κατηγοριών, επώνυμα και ανώνυμα, διαφορετικών χρονολογιών, μαγνητίζουν το βλέμμα μου, κάθε φορά. Δεν θα τις απαριθμήσω, εδώ, καθότι άλλο είναι το θέμα μου. Ωστόσο, θα επισημάνω δύο περιπτώσεις απώλειας σημαντικότατων κτιρίων και μια περίπτωση κτιρίου που διατηρείται μεν, αλλά –ανεπίτρεπτα– σε άθλια κατάσταση. Τα δύο πρώτα είναι: αφενός το εργοστάσιο αεριούχων ποτών ΗΒΗ (στη διασταύρωση της λεωφόρου με την οδό Σωρού, Μαρούσι - αρχικό κτίριο: αρχιτέκτων Ιάσων Ρίζος, 1959 / επέκταση/εκσυγχρονισμός: αρχιτέκτονες Θύμιος Παπαγιάννης, Ιωάννα Μπενεχούτσου, 1966-67) και αφετέρου οι τυπογραφικές εγκαταστάσεις των εκδόσεων ΠΑΠΥΡΟΣ (στο ύψος του κόμβου της λεωφόρου με την Αττική Οδό, Μαρούσι - αρχιτέκτων Αριστομένης Προβελέγγιος, περίοδος 1957-67). Κατεδαφίστηκαν και τα δύο στο πρώτο μισό τής δεκαετίας 2000. Αξίζει να ψάξει κανείς στοιχεία για αυτά τα, ελάχιστα δημοσιευμένα, έργα. Το τρίτο κτίριο είναι η πολυκατοικία Μερκούρη (στον αριθμό 272), πρώιμο εμβληματικό έργο του αρχιτέκτονα Νίκου Βαλσαμάκη (1957-58), που αναντίρρητα ξεχωρίζει για τον ιδιαίτερο τρόπο χωροθέτησής του, όσον αφορά τη συσχέτιση με τη θορυβώδη λεωφόρο (εξωτερικά και εσωτερικά πλάνα του κτιρίου –ως …εργοστάσιο αρωματοποιίας– είδαμε πρόσφατα στην ασπρόμαυρη ταινία «Το τεμπελόσκυλο», σκηνοθεσία: Στέφανος Φωτιάδης, Γιώργος Πετρίδης, 1963).]

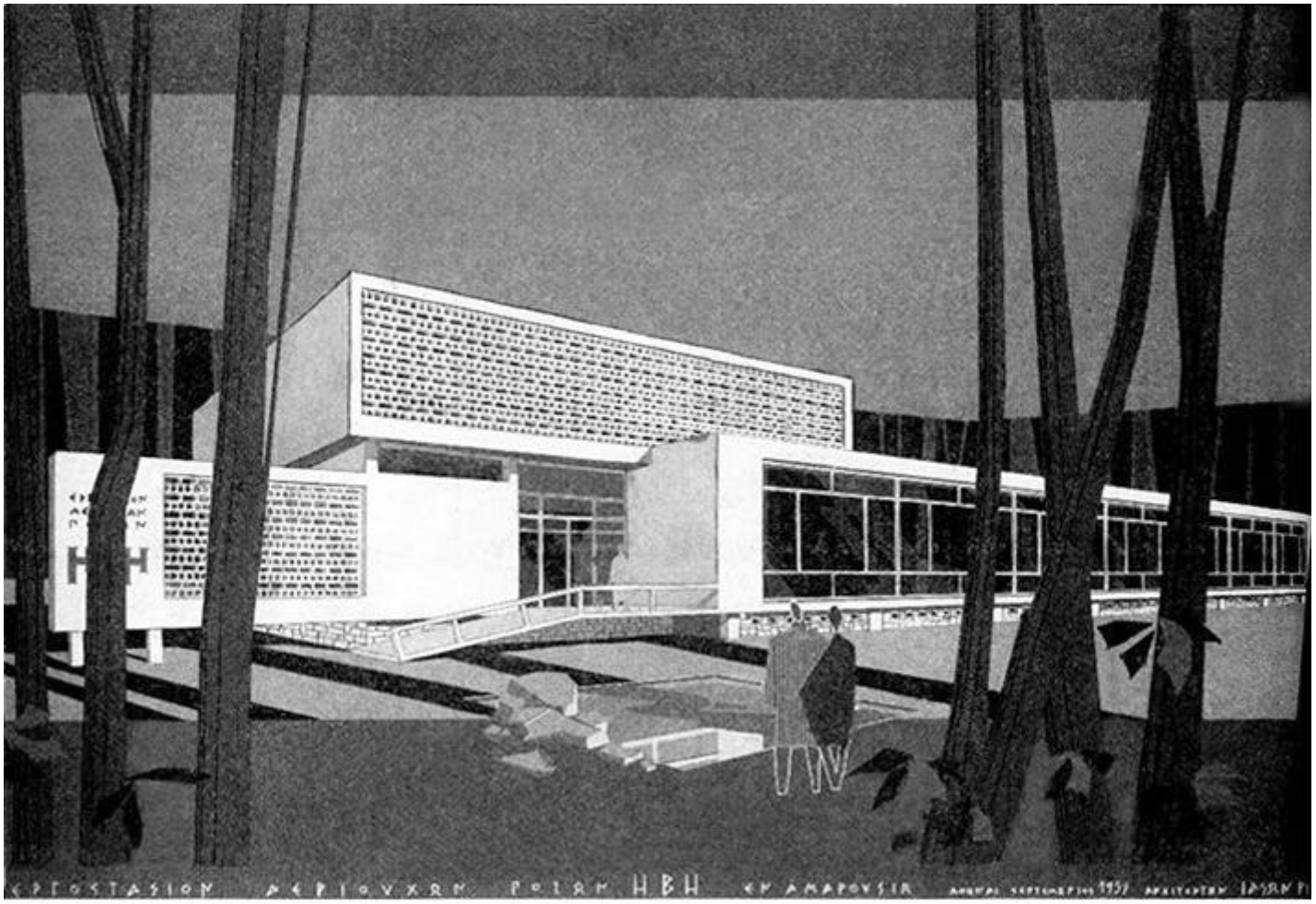

Εικ. 1. Το εργοστάσιο της ΗΒΗ (Λεωφ. Κηφισίας και Σωρού, Μαρούσι). Επάνω η αρχική μελέτη του Ι. Ρίζου, 1959 και κάτω άποψη μετά την επέκταση/εκσυγχρονισμό από τους Θ. Παπαγιάννη και Ι. Μπενεχούτσου, 1966-67. Κατεδαφισμένο.

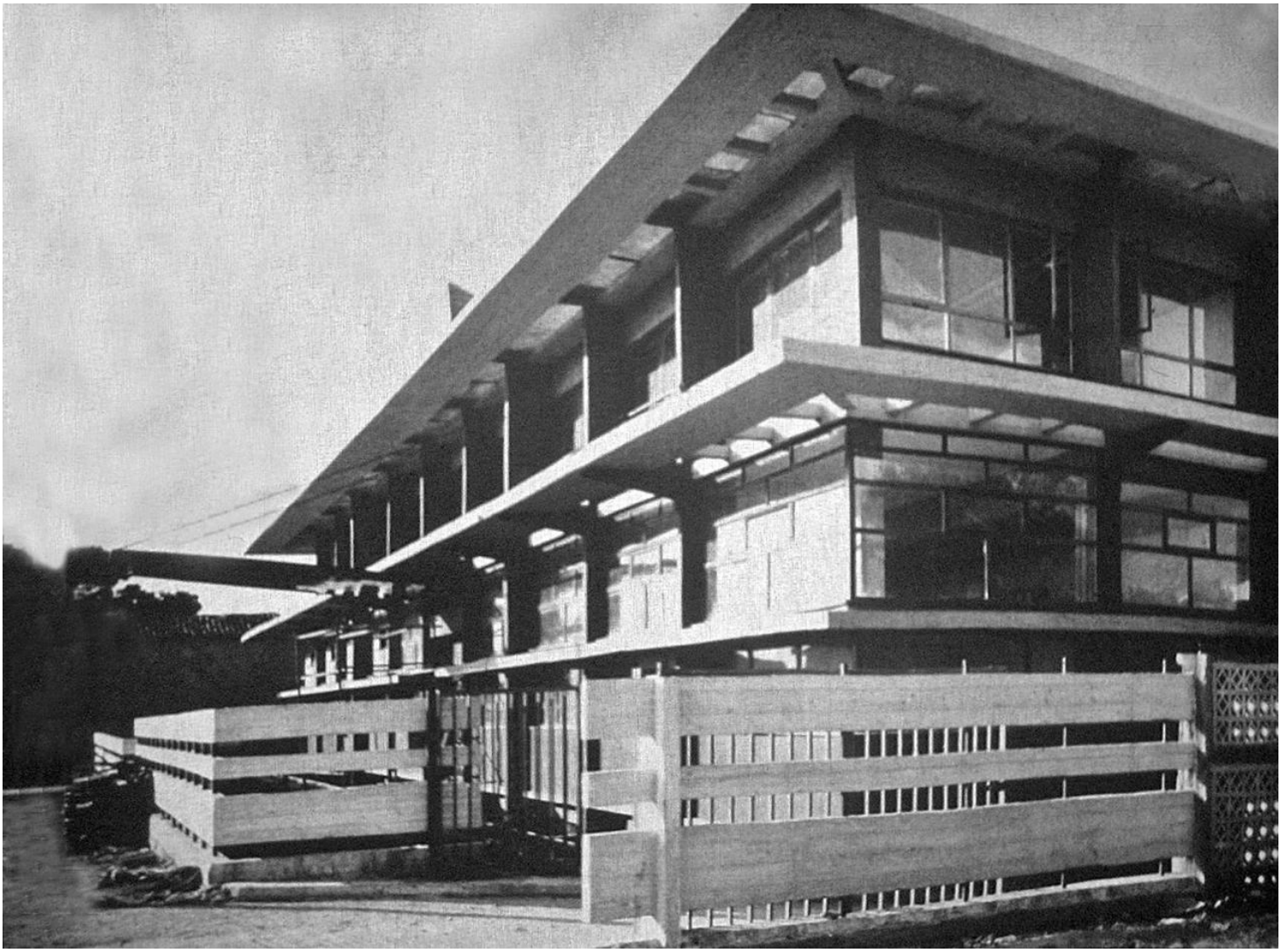

Εικ. 2. Οι εγκαταστάσεις των εκδόσεων ΠΑΠΥΡΟΣ (Λεωφ. Κηφισίας, στο ύψος του κόμβου με την Αττική Οδό, Μαρούσι). Τολμηρό έργο του Α. Προβελέγγιου, περίοδος 1957-67. Κατεδαφισμένο.

Εικ. 3. Η πολυκατοικία Μερκούρη (Λεωφ. Κηφισίας 272, Χαλάνδρι), έργο του Ν. Βαλσαμάκη, 1957-58. Φωτογραφία εποχής με το κτίριο να «λάμπει». Σήμερα, σε ερειπιώδη κατάσταση.

Και ξαφνικά, ένα πρωινό, βγαίνοντας στην Κηφισίας από το Μαρούσι προς κέντρο, λίγο μετά τη «διχάλα» με το άγαλμα του Σπύρου Λούη, χαζεύοντας αφηρημένος το μέτωπο της λεωφόρου μέσα από το αυτοκίνητο, πετάγομαι στο κάθισμα και φωνάζω: «πω πω, είδα ένα καινούριο κτίριο, πολυκατοικία πρέπει να είναι, με ωραίες όψεις και χρώματα! πρέπει να πάμε να το δούμε!». Μόλις και διακρινόταν, σε ένα κάθετο δρομάκι, λίγο πιο μέσα από τη λεωφόρο. Το φωτογράφισα βιαστικά, από το αυτοκίνητο, μερικές μέρες αργότερα. Έχει μια ιδιάζουσα γοητεία αυτή η αποσπασματική λήψη, ακριβώς επειδή το κυρίως θέμα «στριμώχνεται» αλλά και ξεχωρίζει αισθητά στον υφιστάμενο οπτικό θόρυβο.

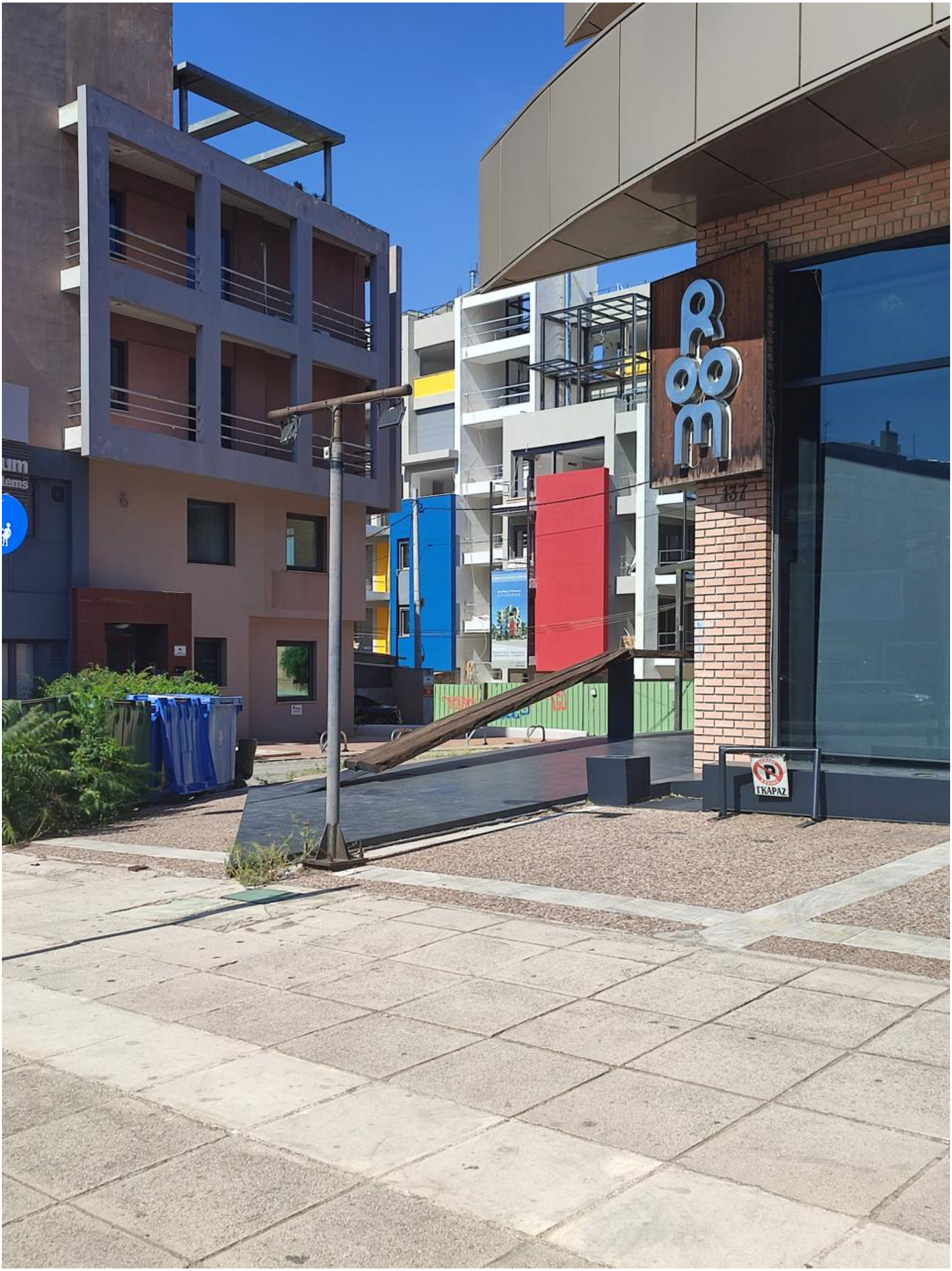

Εικ. 4. Μακρινή άποψη του πολύχρωμου συγκροτήματος κατοικιών ΕΡΥΘΑΚΟΣ, που «αιχμαλωτίζει» το βλέμμα καθώς κινούμαστε στη λεωφόρο.

Είναι αυτές οι «δικές μας» (των αρχιτεκτόνων, δηλαδή), ευτυχισμένες στιγμές στην πόλη, όταν τυχαία ανακαλύπτουμε δείγματα καλής αρχιτεκτονικής να ξεφυτρώνουν και να διεκδικούν τη θέση τους μέσα στην τρέχουσα αρχιτεκτονική εικονογραφία. Αναφέρομαι, ειδικότερα, στις πανομοιότυπες εργολαβικές «νεοπλουτίστικες», πολυτελείς πολυκατοικίες, με τις γυμναστικές ασκήσεις των αναδιπλώσεων, τα γιάλινα στηθαία, τους ίδιους βαρετούς χρωματισμούς τής θερμοπρόσοψης (άσπρο, μαύρο, γκρίζο, μπεζ), τα πηχάκια αλουμινίου εν είδει ξύλου, τις λεντοταινίες στις οροφές και τα τοιαύτα. Κατασκευές που χαϊδεύουν τα μάτια (και τα πορτοφόλια) των αφελών και ανυποψίαστων, καλλιεργώντας έναν ψευτομοντέρνο μινιμαλισμό και «υποσχόμενες» την αστική καλοπέραση, κατ' αναλογίαν με τα αντίστοιχα έντεχνα πρότυπά τους των νοτίων προαστίων. Ώστε, η κατ' επίφαση luxury κατοίκηση να στήνει το ένα μετά το άλλο τα «θελκτικά» σκηνικά της και ν' απλώνεται σαν μεταδοτική ασθένεια απανταχού.

Ας επιστρέψουμε, όμως, στο εν λόγω «διαφορετικό» κτίριο, που για να είμαι απολύτως ειλικρινής δεν το έχω ακόμα επισκεφθεί από κοντά. Ωστόσο, η αποσπασματική θέαση/φωτογράφιση από τον δρόμο –μαζί με κάποιες φωτορεαλιστικές απόψεις που εντόπισα σε εμπορική καταχώριση στο διαδίκτυο– επαρκεί για την αναγνώριση του χαρακτήρα του και επιτρέπει κάποιες αρχικές εκτιμήσεις. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα κτίριο κατοικιών, χωροθετημένο στη γωνία των στενών οδών Εργοτέλους και Ηλέκτρας στο Μαρούσι, που βρίσκεται σε φάση ολοκλήρωσης της κατασκευής του. Ζούμαρα στην ταμπέλα με το φωτορεαλιστικό: «Συγκρότημα κατοικιών «ΕΡΥΘΑΚΟΣ», αρχιτέκτονες Θόδωρος Πολίτης, Θάλεια Καβύρη. Τους αρχιτέκτονες δεν τους γνωρίζω (πάντα θα υπάρχουν συνάδελφοι που κάνουν τη δουλειά τους χωρίς να επιδιώκουν την εμφατική προβολή). Λίγο αργότερα, έψαξα στο διαδίκτυο την άγνωστή μου, παράξενη λέξη «Ερύθακος»: «η επιστημονική ονομασία του Κοκκινολαίμη (Erithacus rubecula), ενός από τα πιο γνωστά και χαριτωμένα πουλιά, εύκολο στην παρατήρηση, φιλοπερίεργο και φιλικό στον άνθρωπο». Η ονοματοθεσία του έργου ομολογώ πως με κέρδισε χάρη στην ευαισθησία της (με την αναφορά, υποθέτω, στον χρωματισμό του κτιρίου), όπως και η απουσία τής οποιασδήποτε, εξεζητημένης ή μη, ονομασίας του αρχιτεκτονικού γραφείου, πέραν των ονοματεπωνύμων των δύο αρχιτεκτόνων.

Εικ. 5. Ζουμάροντας στο συγκρότημα κατοικών ΕΡΥΘΑΚΟΣ, πάντα από τη λεωφόρο.

Θα σημείωνα, αρχικά –και λόγω εκπαιδευτικής ιδιότητας–, πως η πρώτη εντύπωση του κτιρίου το κατατάσσει σε μια συγκεκριμένη τυπολογική και αισθητική τάση/προσέγγιση για πολυώροφα κτίρια κατοικίας η οποία καλλιεργείται, κυρίως, σε σχολές αρχιτεκτονικής. Και αναρωτιέμαι, γιατί παρόμοιες προσεγγίσεις, χαρακτηριστικές για τη μη σοβαροφάνειά τους, τη ζωντάνια και τον γόνιμο εμπλουτισμό της αστικής και περιαστικής εικονογραφίας, δεν ευδοκιμούν στον πραγματικό χώρο. Με διακριτές αναφορές στη μοντέρνα αρχιτεκτονική –και ειδικότερα στην «ελαφράδα» του ολλανδικού κινήματος De Stijl– αποτελεί μια αρχιτεκτονική η οποία αποπνέει τη φρεσκάδα αντίστοιχων φοιτητικών εργασιών, συνδέοντας, εν τέλει, τον «ελεύθερο» χώρο των σπουδών με τις περιοριστικές συνθήκες κατά την άσκηση του επαγγέλματος.

Εδώ, δεν έχουμε τη συμβατική καθ' ύψος συγκρότηση του παλαιού τυπολογικού μοντέλου της πολυκατοικίας, με την ίδια κάτοψη να επαναλαμβάνεται σε όλους τους ορόφους και τις συνεχόμενες ζώνες των εξωστών. Ούτε μια «κυβιστική» οργάνωση όγκων όπου το συμπαγές (η μάζα) κυριαρχεί. Ούτε τον ακραίο μινιμαλισμό, τις καμπυλώσεις και τα κάθε λογής folding του τρέχοντος «νεομοντέρνου» προτύπου. Εδώ, οι «κατοικίες των πολλών» συναθροίζονται και διαρθρώνουν ένα οριζόντιο και κατακόρυφο πλέγμα διακριτών επιπέδων και όγκων, αποδίδοντας περισσότερο ένα συγκρότημα κατοικιών (άλλωστε, έτσι αναφέρεται και στην επιγραφή), με ανθρώπινη κλίμακα και δομικές εκλεπτύνσεις. Συνεπικουρεί σε αυτό η επιδέξια ογκοπλαστική διάρθρωση και η ελάφρυνση της κτιριακής μάζας προς τα άνω. Το κτίριο διαθέτει αξιοσημείωτη ποικιλία στη μορφολογική επεξεργασία του, με κύριο γνώρισμα τον σχηματισμό «αυτοτελών» κατακόρυφων στοιχείων, αφενός ως συμπαγείς, έντονα χρωματισμένες επιφάνειες και αφετέρου ως διάτρητα επίπεδα/πλαίσια τα οποία συνδυάζονται αμφίπλευρα κυρίως με ημιυπαίθριους χώρους και τοπικούς εξώστες. Πρέπει, εδώ, να σημειωθεί η πρόνοια στη μελέτη (και στην κατασκευή) για τη δημιουργία των παραπάνω «αυτοτελών» δομικών διευθετήσεων, μέσω κατάλληλων κατασκευαστικών λεπτομερειών, κατά κύριο λόγο στα σημεία συνάντησης των επιμέρους στοιχείων της κατασκευής. Ιδιαίτερο ρόλο, συνθετικά και συμβολικά, αναλαμβάνει το –συνήθως εσωτερικό και αθέατο– εμφανές στην πρόσοψη κλιμακοστάσιο, το οποίο με τη μορφή «πύργου» (με κεκλιμένη στέγαση) λειτουργεί, ταυτόχρονα, ως σημείο αναφοράς και προσανατολισμού προς την είσοδο και ως οργανωτικό στοιχείο της κατανομής των διαμερισμάτων. Η κατασκευή είναι συμβατική, με σκελετό οπλισμένου σκυροδέματος (υποστυλώματα, δοκοί και πλάκες διαγράφονται στις όψεις), τουβλοδομές πλήρωσης σε εσοχή από τα στοιχεία τού σκελετού, κουφώματα αλουμινίου κ.λπ. Οι συμπαγείς επιφάνειες του κτιρίου είναι επιχρισμένες (ο σοβάς είναι ένα υλικό συχνά «υποτιμημένο», αν και κυρίαρχο στη μοντέρνα αρχιτεκτονική τού '30), ενώ συνδιαλέγονται με ένα κατάλληλα διεσπαρμένο, δευτερογενές δίκτυο ελαφρών μεταλλικών κατασκευών, το οποίο περιλαμβάνει κιγκλιδώματα, σκίαστρα, φορείς ανάρτησης τεντών κ.λπ. και, επιπλέον, κατέχει δομικό ρόλο στο διώροφο διαμέρισμα σε τμήμα της απόληξης του κτιρίου.

Εικ. 6. Συνολικότερη άποψη του συγκροτήματος κατοικιών ΕΡΥΘΑΚΟΣ (φωτορεαλιστική μακέτα σε εμπορική καταχώριση).

Για το τέλος, δύο παρατηρήσεις, με ιδιαίτερη σημασία κατά τη γνώμη μου:

α) Η προσφυγή στην ευκλείδεια γεωμετρία και τη νομοτέλεια του ορθοκανονικού συστήματος που ακολουθεί το έργο (και άλλα έργα με παρόμοια προτάγματα) όχι μόνο οδηγεί σε ένα συνεκτικό κατασκευαστικό σύστημα αλλά και διασφαλίζει την επιθυμητή υφολογική ενότητα. Το σύστημα αυτό, καθώς είναι προικισμένο από τη φύση του να παράγει πολλαπλές και ποικίλες παραλλαγές, δημιουργεί μονάδες αλλά και μεγαλύτερα σύνολα (μέσω κατάλληλων χειρισμών και επεξεργασιών, κατά περίπτωση), ικανά να συνυπάρχουν αβίαστα μεταξύ τους, συναπαρτίζοντας ένα οικοδομικό μέτωπο, ένα ευρύτερο οικιστικό σύνολο, μια πόλη, τελικά. Επιπλέον, η εγγενής τάξη τού συστήματος αυτού δεν αποτρέπει, αντίθετα διεκολύνει, την ενσωμάτωση σημειακών μορφολογικών «επεισοδίων», ακόμα και «αντιθετικών» παρεμβάσεων.

β) Η τήρηση της συνέχειας των διαμορφωμένων οικοδομικών μετώπων, η συνολική ευμετρία, οι ιεραρχημένες διαβαθμίσεις της κλίμακας και η –άλλοτε κυριολεκτική και άλλοτε υπαινικτική– παρουσία τού «δωματίου» (αυτού του διαχρονικού, βιωματικού χώρου ζωής) ως χωρικού εμβάτη του κτιρίου αποτελούν καίριες επιλογές, καθώς προσιδιάζουν απόλυτα σε ένα κτίριο κατοικιών, συντελούν στην αναγνωρισιμότητα και αντιληπτικότητά του και δημιουργούν ευοίωνες συνθήκες επικοινωνίας και θετικής αλληλεπίδρασης όχι μόνο μεταξύ των χρηστών τού κτιρίου αλλά και με τους διερχόμενους κατοίκους της πόλης.

Θέλω να πιστεύω, ότι έργα όπως ο ΕΡΥΘΑΚΟΣ συναποτελούν μια γόνιμη αρχιτεκτονική οικογένεια με αρχιτεκτονικό ήθος, ευανάγνωστες συνθετικές αρχές, ευελιξία και εκφραστικότητα. Υποστηρίζουν την κατοικησιμότητα, εξανθρωπίζουν το αστικό περιβάλλον και απευθύνονται ισότιμα, χωρίς αποκλεισμούς, εκζητήσεις και μορφολογικούς ακροβατισμούς, σε ένα όσο το δυνατόν πιο ευρύ αστικό κοινό. Ας ελπίσουμε,

λοιπόν, ότι και άλλοι κοκκινολαίμηδες θα κελαηδήσουν στους δρόμους των πολλαπλώς ταλαιπωρημένων πόλεών μας.